

Kadın Girişimciliğinin İslamiyet Perspektifinden Değerlendirilmesi

Evaluation of Women's Entrepreneurship from an Islamic Perspective

Doç. Dr. Nilüfer YÖRÜK KARAKILIÇ ¹

Öz

1980'lerde yaşanan küreselleşme olgusu dünyayı tek bir pazar haline getirmiş ve rekabet ortamını yerelden dünya ölçeğine taşımıştır. 1980'ler sonrası küreselleşme ile beraber girişimcilik anlayışında da gelişmeler ve değişimler yaşanmıştır. İlaveten kadın girişimci sayısında 1980 sonrası hızlı bir artış gerçekleşmiştir. Toplumun yarısını oluşturan kadın nüfusunun da ilgisini çekmeye başlayan girişimcilik, hükümetlerin destek ve teşvikleriyle de günümüze kadar önemini korumuştur. Girişimcilik İslami açıdan değerlendirildiğinde İslam dininin koyduğu kural, kaideler, ahlaki yönelim ve davranışları da içeren bir tanım gerektirmektedir. İslam'ın getirdiği güzel ahlak, kandırmama, ölçü ve tartıda doğru olma, faizin caiz olmaması ve ticaretin bu yönde şekillenmesi gerekliliği girişimcilik tanımı açısından önem arz eden unsurlardır. Çalışmada, İslamiyet perspektifinden girişimci ve özellikle günümüzde sayıları ve önemi gün geçtikçe artan kadın girişimciliği değerlendirilmiştir. Bu kapsamda çalışmada tarihsel süreç içinde girişimciliğin gelişimi, geleneksel girişimcilik ve İslami perspektiften girişimcilik tanımları üzerinde durulmuştur. Çalışmada özellikle günümüzde bu denli önem taşıyan kadın girişimciliğinin, Kur'an-ı Kerim incelenerek ayetler, hadisler ve İslam âlimleri çerçevesinde İslami perspektiften değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmıştır. Çalışmada kullanılan yöntem literatür taraması, Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerin incelenmesi suretiyle doküman incelemesidir. Çalışmanın sonucunda İslamiyet açısından kadınların çalışma hayatında yer almalarının ve girişimci olmalarının herhangi bir engeli olmadığı ayet ve hadislerle tespit edilmiştir. Ayrıca İslamiyet'in kadının çalışma hayatındaki yerini bir takım kurallara bağlamak suretiyle teşvik ettiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın girişimciliği, İslamiyet, girişimcilik ayet ve hadisleri

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The phenomenon of globalization in the 1980s made the world a single market and carried the competitive environment from local to world scale. With the globalization after the 1980s, there have been developments and changes in the understanding of entrepreneurship. In addition, there has been a rapid increase in the number of women entrepreneurs after 1980. When considered from an Islamic perspective, entrepreneurship requires a definition that includes the rules, rules, moral orientation and behaviours set by the religion of Islam. The good morality brought by Islam, not being deceived, being correct in measure and weighing, not being permissible of interest and the necessity of shaping trade in this direction are important elements in terms of entrepreneurship definition. In the study, especially women entrepreneurship from an Islamic perspective have been evaluated. In the study, it is aimed to evaluate women's entrepreneurship, which is of such importance today, from an Islamic perspective within the framework of verses, hadiths and Islamic scholars by examining the Quran. The method used in the study is literature review, document analysis by examining the Qur'an and Hadith-i Sharifs. As a result of the study, it was determined by verses and hadiths that there is no obstacle for women to take part in business life and become entrepreneurs in terms of Islam.

Keywords: Women entrepreneurship, Islam, entrepreneurship verses and hadiths

Paper Type: Research

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, nilyoruk@aku.edu.tr.

Atf için (to cite): Yörük Karakılıç, N. (2021). Kadın girişimciliğinin İslamiyet perspektifinden değerlendirilmesi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 268-289.

Giriş

Ülke ekonomilerinin en temel yapı taşları girişimlerdir. Ekonominin önemli konjonktür verilerinden istihdam, üretim, ihracat ve ithalat gibi birçok unsurları girişimlerin çoğalmasıyla ve başarılı olmasıyla olumlu düzeylere ulaşmaktadır. Girişimcilik ülkelerin refah düzeyleri için, ülke ekonomilerinin kalkınması, büyümesi ve gelişmesine katkı sağlayan bir rol üstlenmektedir. Din olgusu açısından bakıldığında İslamiyet'in kadın ve erkek tanımlamaları gereği Kur'an-ı Kerim ve hadisler çerçevesinde oluşan bir düzen söz konusudur. Bu anlamda girişimcilik esasen maksimum kâr odaklı ekonomik bir birimi ifade ederken, İslami açıdan incelendiğinde toplumsal fayda, ahlaklı davranma, ayet ve hadislerden öğrendiğimiz kural ve kaidelere dayalı bir oluşumu ifade etmektedir.

Kadın girişimciliği özellikle son yıllarda önemi üzerinde durulan temel konulardan biri olarak belirtilebilir. Kadının toplumdaki yeri ve önemi ile beraber kadın girişimciliğinin önemi de artmıştır. Gerek yerel yönetimler gerekse ülke yönetim birimleri tarafından kadın girişimcilerin sayılarının artışının sağlanması amacıyla teşvikler ve destekler sağlanmaktadır.

Kadın girişimciliğinin öneminin belirlenmesinden önce kadının toplumsal düzendeki yeri tanımlanmış olmalıdır. Kadın İslam öncesi dönemde kıymet görmeyen bir varlıktır ve toplumsal düzende yok sayılmaktadır. İslam kadını koruyan ve Kıymeti-i itibarı kendisine sunan bir din olarak topluma düzenleme getirmiştir. Toplumsal yaşamda kadının yerini etkileyen birçok faktör olmakla beraber din önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadının toplumsal düzendeki yerinin tespitinde İslam'ın kadına bakış açısı, bu konudaki kural ve kaidelerin yanı sıra sosyo-kültürel yapının etkileri de önem arz etmektedir. İslam toplumlarında kadının statüsü, ayet ve hadisler çerçevesinde şekillenmekle beraber kültürel ve sosyal yapılar içinde yorumlandığı, uygulandığı için her toplumda farklılık da göstermektedir. Bu yüzden İslam açısından kadının statüsü metinler (nasslar) ile sabitken; İslam'ın yaşandığı toplumlarda metinlerin yorumlanmasında sosyal şartlar ve kültürel ortamın etkileri de önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir (İyem, Yalçın ve Çalışkan, 2016, s.67).

1.Yöntem

Çalışmada İslam dininin kadın girişimciliğine bakışının değerlendirmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ayetler ve hadis-i şerifler incelenmek suretiyle kadın girişimciliğine İslami perspektiften değerlendirme gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması ve doküman analizi yapılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Girişim ve Girişimcilik Kavramı

Girişim, kar elde etme amacıyla bir ürün ya da hizmetin üretilebilmesi için üretim faktörlerinin bir araya getiren yapıdır. Girişim, işletme ve teşebbüs gibi adlarda da bilinmektedir. Girişimin oluşabilmesi için; sermaye, emek, doğal kaynaklar, teknoloji ve girişimcinin bir araya getirilmesi gerekir. Modern iktisat biliminde üretim faktörlerini bir araya getiren kişi olarak girişimci yine üretim faktörlerinin önemli bir unsuru olarak tanımlanır. Bu beş temel üretim faktörünün bir araya getirilmesinin amacı riski üstlenmek suretiyle yüksek getiriler elde edebilmektir. Bunun için insan ihtiyaçlarına yönelik bir mal ya da hizmetin oluşturulması sürecinin gerçekleşmesi gerekir.

Ekonominin en temel yapıtaşları işletmelerdir. Ülkelerin ekonomik büyüme, gelişme ve kalkınması o ülkede gerçekleşen girişimcilik faaliyetleri ile yakından ilişkilidir. Çünkü girişimciler oluşturdukları işletmeler ile yeni işler yapar, birçok yeni ürün ve servis sağlar, rekabeti artırır, teknolojik değişim sayesinde verimliliği artırır ve bireylerin hayatlarına pozitif yönde etki ederler (Önce, Marangoz ve Erboy, 2014, s. 2).

Tablo 1. Girişimcilik kavramının ortaya çıkışı ve gelişimi

Dönem	Yazar	Girişimcilik Tanımı
Ortaçağ	-	Girişimci, üretim yapan kişidir.
17. Yüzyıl	-	Girişimci, kamu yönetimiyle sözleşme imzalamak suretiyle, riski üstlenen kişidir.
1725	Richard Cantillon	Girişimci, riskleri üstlenen ve sermaye sağlayan bir kişiden farklıdır.
1797	Beaudeau	Girişimci, riskleri üstlenen aynı zamanda planlama, örgütlenme ve yönetim fonksiyonlarını gerçekleştiren kişidir.
1803	Jean Baptiste Say	Girişimcilik, faaliyet kârı ile sermaye kârının ayrılmasıdır.
1876	Francis Walker	Sermayeyi sağlayan ile yönetimi gerçekleştiren arasında ayırım yapılmasıdır.
1934	Joseph Schumpeter	Girişimci, yenilikçi teknolojiler geliştiren kişidir.
1961	David McClelland	Girişimci, ortalama riski üstlenendir.
1964	Peter Drucker	Girişimci, fırsatları en üst sınırdaki değerlendirir.
1975	Albert Shapero	Girişimci, risk alan, sosyoekonomik unsurları oluşturan kişidir.
1980	Karl Vesper	Girişimci, ekonomistler, psikologlar, işadamları ve siyasilerce farklı görülen kişidir.
1983	Gifford Pinchot	İşadamı, bir girişimcidir.
1985	Robert Hisrich	Girişimcilik, riski üstlenme, çaba harcama, ürün veya hizmet oluşturmaktır.

Kaynak: Yurtseven, (2007, s.57)

Girişimcilik, Fransız "girişimcilik" kelimesinden türetilmiştir ve yeni bir projede riski taşıyan kişiyi ifade eder. Oxford İngilizce Sözlüğü'ne göre, girişimci "bir proje başlatan veya kar veya zarar fırsatı ile çalışan" kişidir. Girişimcilik, ilk olarak Richard Cantillon (1755) tarafından yeni bir şirketin oluşumu olarak piyasaya sunulan malzeme, para ve işin bir kombinasyonu olarak tanımlanan eski bir kavramdır. Ancak bir uygulama olarak bundan daha eskidir. Adam Smith (1776), girişimciliği, mevcut işbölümünün süreçlerde değişikliklere yol açan insan faaliyetleri olarak belirtmiştir. Karl Marx, bireyin tarihteki ve ekonomideki önemini en aza indirerek, girişimcileri görmezden gelme eğilimindeydi. Modern yönetimin babası P. F. Drucker, girişimciyi yüksek üretim ve getiri için bir işletmeye sahip olan ve işleten bir birey olarak tanımlar (Abood, Aboyasın & Ajloni, 2014, s. 2).

Jean Baptiste Say girişimciyi üretim faktörlerini organize eden olarak görmektedir. Girişimci maddi ve maddi olmayan kaynakları yüksek kazanç sağlayacağı faaliyetlere kanallere eder. Bu tanıma göre girişimci işletme kaynaklarını bir araya getiren ve onları düzenleyen kişidir. Joseph Schumpeter ise yenilik yapanları girişimci olarak tanımlar. Yeni fikirler, süreçler, ürünler üretmek ve bunları gerçekleştirebilmek girişimcinin en temel işidir ve bu özellikleri onu bir yöneticiden ayıran niteliktedir. Girişimci faaliyetlerini tekdüze bir şekilde dönüştürmez ve bugünü, yarını arasında fark olmalıdır (Eren, 2012, s. 51).

Kültürel bir unsur olan din ile girişimcilik davranışı arasındaki ilişki Max Weber ve Adam Smith tarafından onaylanmış ancak sebepleri ve hangi unsurlarıyla önem arz ettiğine dair çok az çalışma yapılmıştır. Din ve ekonomik hayat arasındaki ilişki ilk olarak Max Weber tarafından 1905 yılında "Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu" adlı kitapta değerlendirilmiştir. Ayrıca girişimcinin risk alma, yaratıcı yıkım ve fırsatları keşfetme davranışlarıyla ekonomik gelişmeyi etkilediği düşünülmektedir (Kılınç ve Yener, 2019, s. 509).

2.2. Girişimcilik Özellikleri

Girişimler, üretim faktörleri olan emek, doğal kaynaklar, sermaye ve teknolojiyi bir araya getirmek suretiyle insan ihtiyaçlarını karşılamak üzere oluşturulan, piyasa koşullarından daha yüksek getiriler elde etmek için kurulan, riski üretim faktörlerini bir araya getiren girişimcinin üstlendiği ekonomik mal ve hizmet üretilen birimler olarak tanımlanabilir. Bu tanım gereği girişimcinin bir takım özelliklere sahip olması gerekir. Bunlar;

- Risk ve sorumluluk üstlenme
- Sermayeyi ortaya koymak ve üretim faktörlerini bir araya getirmek
- Pazardaki fırsatları görebilme
- Yenilik getirebilme

Girişimci, üretim faktörlerini bir araya getirerek, iktisadi mal ve hizmet üretimi için gerekli girişimi oluşturan ve pazarı bulan kişi olmakla şu amaçlar çerçevesinde hareket etmektedir (Küçük, 2007, s. 25-29);

- Kazanç ve yarar sağlamak,
- Belirli bir ücret elde etmek için yeni mal ve hizmet üretmek,
- Yeni üretim yöntemleri geliştirmek ve uygulamak,
- Endüstride yeni organizasyonlar kurmak,
- Yeni pazarlara ulaşmak,
- Yeni hammadde kaynakları bulmak,

Girişimler ekonomiler için büyük önem taşır. Bu kapsamda hükümetlerin girişimleri ve girişimciyi destekleyen politika ve teşvikleri olmaktadır. Girişimciliği gerçekleştiren kişi ya da kişilerin teşvik ve destekler kapsamını da dikkate alarak hangi sektörlerde pazarın boşluğunu tespit etiler ise bu yönde girişimciliğe yön vermeleri gerekir. Bu anlamda girişimcinin iyi bir pazar bilgisine ve araştırmasına sahip olması ona önemli ölçüde avantaj oluşturacaktır.

3. Literatür Değerlendirmesi

Literatürde girişimcilikle ilgili pek çok çalışma yapıldığı görülür. Zira ekonomileri oluşturan işletmeler bir girişimdir ve ülkelerin gelişmişlik düzeyini, refahını etkileyen en önemli unsur olarak belirtilebilir.

Ekonomik sistemlere bakıldığında; (Tosun, 2019, s. 23-24)

-Kapitalizm; özel sermayenin ve sermaye sahiplerinin üstün tutulduğu ekonomik rejimdir.

-Liberalizm; devletin ekonomik hayata müdahalesinin en aza indirgeyen ve serbest teşebbüs taraftarı bir rejimdir.

-Karma ekonomi düzeni; özel sermayenin kârsız bulunduğu alanları devlete yatırım yaptırmayı savunan rejimdir.

-Kominizim; özel mülkiyeti ret eden, devlet mülküne dayalı sistemi savunan düzendir.

-İslam ekonomisi; her şeyin gerçek maliki Yüce Allah'tır. İnsanlar ancak meşru yollardan bu malların sahibi olabilirler. İslam ekonomisi özel sermayeyi destekler fakat topluma zarar veren yasaklı ürünlerin (uyuşturucu maddeler, içki vs.) üretim ve dağıtımını kısıtlar. İslam'da serbest rekabet esastır. İslam'da faiz uygulamaları yasaklanmış, kâr-zarar ortaklığı kavramı getirilmiştir. İlaveten israf İslam'da yasaklanan bir fiil olarak tanımlanmıştır.

3.1. Kadın Girişimciliği Literatür Değerlendirmesi

Literatür incelendiğinde, Kokiloo & Kasharwani (2019) Hindistan'da kadın girişimciliğinin durumunu ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmalarında 1970-2000 yılları arasında kadın girişimciliğinin doğu ve batı toplumlarındaki durumunu incelemiştir.

Pinkovetskaia, Kryukova, Albelaez Campillo & Rojas-Bahamon (2019) kadın girişimcilerin değerlendirilmesi ve hangi sektörlerde tercihlerini kullandıklarını araştırmışlardır. Çalışmalarında kadınların erken girişimcilik faaliyetlerinin ve kendi işlerini kurarken sektörel tercihlerinin kapsamlı bir değerlendirmesidir. Çalışma süresince kadın girişimciliğine yönelik 2016-2017 yılları için küresel izleme projesi raporunun 74 ülkeye yönelik sonuçlarından yararlanılmışlar ve bu ülkelerdeki kadınların girişimcilik faaliyetlerinin seviyelerini gözden geçirmişlerdir. Kadın girişimciliğinin sektörel yapısı, normal yoğunluk dağılımı fonksiyonları kullanılarak tipik ekonomik faaliyet türleri dâhil olmak üzere beş grupta değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre ticaret (% 46,54), sağlık hizmetleri, eğitim ve sosyal hizmetler (% 19,22), yönetim ve kişisel hizmetler (% 15,70) gibi ekonomik faaliyet türlerinin ağırlıkta olduğu sonucuna varmışlardır.

Krasavac, Karamata & Djordjevic (2019) çalışmada iş kadınlarının Sırbistan'da sürdürülebilir ekonomiye ulaşmak için ne kadar önemli olduğunu ve bu açıdan becerilerinin nasıl kullanılabileceğini incelemiştir. Bunun için Sırbistan Ticaret ve Sanayi Odası'nın yardımıyla Sırbistan'daki kadın girişimciliği veri tabanı oluşturulmuş, örnek alınan 80 kadın girişimciden 25'i, toplam sayının% 31'ini oluşturan iletişimdeki ilk adımı takiben araştırmadan çekilmiştir. Örneklem anket uygulanmış ve kadınların Sırbistan'da ekonomi ve kalkınma üzerindeki olumlu etkisi göz önüne alındığında, kadın girişimciliğinin iş dünyasında sosyal, ekonomik ve çevresel olarak sürdürülebilir uygulamaları teşvik etmede çok önemli olduğu sonucuna varmışlardır.

Alp ve Aksoy (2019) kadın girişimcilerin başarılı olmalarında önem taşıyan faktörleri sosyal sermaye kapsamında değerlendirmişlerdir. Çalışmalarında sosyal sermaye ve kadın girişimciliğini Antalya'da faaliyet gösteren 20 kadın girişimci ile yapılan görüşme verilerinin analize tabi tutulmak suretiyle incelemiştir. Kadın girişimcilerin sahip oldukları sosyal ve maddi destekler, karşılaştıkları zorluklar ile görüşülen kadınların ve toplumun sahip olduğu kadın girişimciliği ile sosyal sermaye düzeyleri kapsamında değerlendirmişlerdir.

Laudano, Zollo, Ciappei & Zampi (2018) kültürlerarası çalışma ile kadın girişimciliğini teşvik eden psikolojik, çevresel ve kişilik özelliklerini araştırmışlardır. İtalya ve Arnavutluk'da 350 öğrenciden oluşan kültürlerarası bir örnekleme yapısal eşitlik modellemesi yapmak suretiyle kıyaslama gerçekleştirmişlerdir. İki ülke öğrencileri arasında farklı değerler girişimcilik adına önem kazandığını tespit etmişlerdir.

Zeb (2018) Psikolojik ve sosyal faktörlerin girişimcilik performansı üzerindeki etkilerini analiz ederek kadın girişimciliğinin mevcut ortamını araştırmıştır. Pakistan'da kayıtlı kadın girişimcilerden seçilen ticaret ve sanayi odalarına kayıtlı 253 kişiye anket yoluyla psikolojik ve sosyal faktörlerden etkilenme düzeyleri araştırılmıştır. Veriler SPSS'de değerlendirilmiş ve kayıtlı kadın girişimciler üzerinde resmi ağların girişimcilik başarısı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Yanı sıra Gayri resmi ağların girişimcinin başarısına etkisi önemli bulunmuştur, bu nedenle bu çalışmanın sonuçları, özellikle aile üyeleri tarafından informal ağlarından çok destek alan girişimcilerin daha başarılı olduğuna inanan akademisyenlerin çalışmalarını desteklemektedir.

Longaria (2018) gelişmekte ve gelişmiş ekonomilerdeki kadın girişimcileri benzer ve farklı yönleriyle değerlendirmiştir.

Aksay (2018) Türkiye'de son on yılda kadın girişimciliği alanındaki çalışmaları incelemiş ve önerilerde bulunmuştur.

Öztürk (2018) Türkiye’de kadın girişimciliğini iktisadi ve kültürel normlar perspektifinden araştırmıştır. Bu çerçevede kadın girişimcilerin hangi bölgelerde ve hangi sektörlerde yoğunlaştığını tespit etmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye’de hemen hemen tüm bölgelerde faaliyet gösteren kadın girişimcilerin yatırımlarının tarım sektöründen sanayi sektörüne kaydığı tespit edilmiştir.

Dastourian, Kesim, Amiri & Moradi (2017) sosyal sermaye ve inovasyonun kadın girişimciliği üzerine etkilerini belirlemek için 130 kadın girişimci örneklem üzerinde yaptıkları araştırmayı yapısal eşitlik modellemesi ile incelemişlerdir.

Sarfaz, Faghih & Majd (2014) cinsiyet eşitliği ve kadın girişimcilik oranı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmalarında kadın girişimcilik faaliyeti ile cinsiyet eşitliği arasında anlamlı bir ilişkisi olmadığını belirlemişlerdir.

Pocol & Moldovan-Teslios (2014) Romanya’da 602 kadın girişimciden oluşan örneklem üzerinde kadın girişimciliğinde girişimin genel memnuniyetini değerlendirmişlerdir. Anket katılanların yaklaşık dörtte üçü bir işyeri açmaktan memnun olduğunu beyan etmiştir. Bu karara ilişkin memnuniyet derecesi yaş, eğitim ve aile geliri ile ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Göküş, Özdemiray ve Göksel (2013) kadın girişimciliğini bölgesel kalkınmada oynadıkları rol çerçevesinde incelemişlerdir. Bu kapsamda geçmiş yıllarda yapılan çalışmaları irdelemişlerdir.

Singh (2012) Hindistan’da kadın girişimciliğinin 1979 yılından beri gelişimini incelemiştir. Çalışmasında 2020 yılı itibarıyla %25-30 düzeyinde olması beklenen kadın girişimci oranında şu anda %11 düzeyinde olduğunu belirlemiştir ve kadın girişimciliğini teşvik etmek için önerilerde bulunmuştur. Kadınların bilgi, beceri ve yetenek açısından kurslarla desteklenebileceğini önermiştir.

3.2. Kadın Girişimciliğinin İslami Perspektiften Literatür Değerlendirmesi

Tlairs & McAdam (2020) İslamiyet’in Müslüman kadın girişimciler tarafından nasıl anlaşıldığını araştırmışlardır. Lübnan’da yaptıkları yüz yüze görüşme tekniğine dayalı nitel araştırmalarında Müslüman kadın girişimcilerin İslam’ın çeşitli yönlerini ve değerlerini nasıl kullandıklarını detaylandıran kanıtlar sunmuşlardır.

Ağaoğlu (2019) Kur’an-ı Kerim ve hadisler çerçevesinde kadınların istihdamını araştırmıştır.

Kılınç ve Yener (2019) sosyolojik bir olgu olan dinin girişimcilik davranışına etkilerini araştırmışlardır. Bu çerçevede İslamiyet, Hıristiyanlık, Yahudilik, Budizm ve Hinduizm açısından girişimcilik irdelenmiştir.

Altuntepe (2019) İslam ekonomisinde kadın girişimciliğini Kur’an-ı Kerim ve hadisler çerçevesinde irdelenmiştir. İslamiyet açısından bakıldığında ayetler ve Hz. Muhammed (sav)’in hayatında çeşitli durum ve davranışlar karşısındaki tavır, yaptıklarını aktaran hadisler çerçevesinde kadın girişimciye İslami bakışı değerlendirmiştir.

Fidan ve Yıldırım (2018) Mevlana’nın yazdığı Mesnevi’yi incelemek suretiyle Mevlana’nın öğretilerinin girişimcilik kültürüne yansımalarını değerlendirmişlerdir. Mevlana’nın eseri Mesnevi’de dile getirmiş olduğu beyitler incelenmiş ve anket uygulaması neticesinde Mevlana’nın öğretilerinde girişimcilğe önem verdiği, bu önemin ona ehemmiyet gösteren herkesin örnek almak suretiyle etkilendiği gibi girişimciler açısından da önemli bir etki oluşturduğunu tespit etmişlerdir.

Er ve Mutlu (2017) girişimciliği İslamiyet açısından ele almışlardır. Araştırmalarında, girişimci olma potansiyelindeki öğrencilerin İslamiyet açısından girişimcilik nitelikleri incelenmiştir. Veriler doğrultusunda girişimci olma potansiyelindeki öğrenciler, günlük hayat ile işletme yönetimi açısından aynı İslami hassasiyeti göstermedikleri ve işletme fonksiyonları olan

pazarlama ve finans açısından da İslami hassasiyetlerinin düşük düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir. İlâveten araştırmada, girişimci olma potansiyeli olan öğrencilerin bazı İslami girişimcilik alt özellikleri irdelendiğinde de düşük hassasiyet taşıdıkları görülmüştür.

Ar ve Ar (2016) kültürün kadın girişimciliği üzerine etkilerini incelemişlerdir. Çalışma, kültürün kadın girişimciliği üzerine negatif etkilerinin giderilmesi konusunda öneriler sunmuştur. Araştırmanın evreni, Bandırma'da faaliyetlerini yürüten kadın girişimcilerdir. Nitel veri toplama tekniği ile veri elde edilen bu araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada kadın girişimlerinin gerek kuruluş ve gerekse ilerleyen yıllarında girişimciliğe etki eden negatif kültür etkilerinin olduğu ve bu etkiler konusunda benzer bakış açısına sahip olduklarıdır. Ancak alt temalar açısından negatif kültürel etkilerle ilgili görüşlerin çeşitlilik gösterdiği tespit edilmiştir.

Grine, Farez & Meguellati (2015) Malezya'da kadın girişimciliğine İslami değerlerin etkilerini incelemişlerdir. Maneviyatın girişimcilik faaliyetlerini şekillendirme, etik seçimleri, karar verme ve iş-yaşam memnuniyetini artırma üzerindeki etkisini keşfetmek için Malezya'da kadın girişimcilerle açık uçlu sorulardan oluşan anketlerle ampirik bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışma, maneviyyatın Allah (cc) ile olan bağlantıyı güçlendirmekte ve ayrıca maneviyyatın Malezya'daki Müslüman kadın girişimcilerin aile ve yaşam, güdülenme, sosyal sorumluluk ve karar alma ihtiyaçlarının önceliklendirilmesinde önemli bir rol oynadığını belirlemişlerdir.

Tlaiss (2015) İslam iş ahlakı ve değerlerinin Müslüman kadın girişimcilerin Arap dünyasında işlerini yürütme biçimlerini nasıl etkilediğini araştırmıştır. Çalışmada Müslüman kadın girişimciler için çok çalışma, dürüstlük, doğruluk, hak ve adalet, iyilik değerlerinin önem taşıdığını tespit etmiştir.

Tlaiss (2014) Birleşik Arap Emirlikleri'nde kadın girişimcilere cinsiyet, kültürel unsurlar ve İslami değerlerin engel olma düzeylerini incelemiştir. Çalışmada kadın girişimcilerin özgüveninin ve ısrarının yerel kadınların girişimcilik isteklerini artırmada ve engellerin üstesinden gelmede oynadığı rolü vurgulamıştır.

Przybyszewska (2014) İslam kültüründe Kur'an-ı Kerim'e dayalı olarak kadın girişimciliğinin belirleyicilerini ortaya koymaya çalışmıştır. Müslüman kültüründe kadının toplumdaki ve ailedeki konumunu irdelenmiş ve kadın girişimciliğinin önündeki bir engel kapsamında kültürel unsurlara dikkat çekmiştir.

Azmi (2014) bir İslam ülkesi olan Malezya'da kadın girişimcilerin İslami iş ortamında durumlarını araştırmıştır.

Asbah & Heilbrunn (2011) İsrail'deki Arap kadın girişimcilerin durumlarını ayrımcılık perspektifinden incelemişlerdir. 2006 yılında İsrail'in kuzey ve güney "üçgeninde" 405 Arap-Müslüman kadın girişimciden oluşan bir örnekleme kapsamlı bir anket uygulamışlardır ve kadın girişimcilerin kişisel ve ticari özelliklerini araştırmışlardır.

McIntosh & Islam (2010) Çeşitli sosyoekonomik faktörlerin girişimcilik kariyerini seçme kararlarında kadınları etkileme düzeylerini araştırmışlardır. Bunun için Bahreyn'de 180 kadın girişimciye anket uygulamışlardır. İnsan sermayesinin örneklemin iş seçiminde, finansman türü ve iletişim oluşturma düzeyinde etkisinin önemi araştırılmıştır. Bir İslam ülkesinde faaliyetlerini sürdürürken dini gruplarla bağ kurulmasının avantaj sağlayacağı savunuları araştırmalarında desteklenmemiştir. Bunun yanında İslami kural ve kaidelere uygun davranan kadın girişimcilerin erkek egemen iş piyasasında kabul gördüğü tespit edilmiştir.

4. Bulgular

4.1. İslamiyet Perspektifinden Girişimcilik

İslam düşüncesinin temelini oluşturan iki ana kaynak vardır; Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in (sav) söz ve davranışlarıdır. Kur'an-ı Kerim, Müslümanlar için bir rehber kitabından daha fazlası olarak görülür; Allah'ın (cc) sözleridir ve bu sözlerin manaları net anlaşılmadığında Müslümanlar, ayetlerin manalarının yorumlanması için hadiste yer alan sözlere veya davranışlara bakarlar. Kur'an-ı Kerim ve hadisler kapsamında İslami görüşe göre, evren insanların yararına yaratılmıştır. Allah (cc), bu yeryüzünün kaynaklarını, onları kullanma, şekillendirme ve ihtiyaçlarına göre dönüştürme sorumluluğunu insana vermiştir. Bu bakışın girişimciliği Müslümanlar için tercih edilen ekonomik bir davranış modeli olarak yerleştirdiği söylenebilir (Davis, 2013, s. 65-66).

Girişimciliğin ana unsurunu oluşturan ticareti, yani kâr elde etmek için ürün ve hizmetin tüketicilere sunulması, satılması sürecini Yüce Allah (cc) (Bakara, 2/275) "...Oysaki Allah alışverişi helal, ribayı (faiz) ise haram kılmıştır..." ayeti ile insanlara bildirmiştir.

İslam dini ticareti sadece kâr elde etme amacıyla değil, İslami kural ve kaideler çerçevesinde bu alışverişin aldatma içermeden, dürüst, ahlaklı, hilesiz ve faiz içermeyen koşullarda yapılmış olmasını emreder. Hususiyetle faiz İslam dininin yasakladığı ama günümüz seküler sisteminin olmazsa olmazı kabul edilen bir unsur olarak İslami girişimciyi diğerlerinden ayıran bir nitelik taşımaktadır. İslam dini birçok ayette faizin haram olduğunu bildirmiş, bunun yanında Hz. Muhammed (sav) veda hutbesinde "her türlü faiz ayaklarımın altındadır." demiş ve her türlü faizin haram olduğunu açıklamıştır.

Faizin haram olduğu her şeyden önce Allah (c.c) 'ın emridir. Bunun yanında aslında incelendiğinde faiz olgusu sosyal düzeni bozan bir anlayışı getirir.

(Bakara, 2/275) "Riba yiyenler kabirlerinden şeytan çarpan kimse nasıl kalkarsa öyle kalkarlar, bu işte onların alışveriş tıpkı faiz gibidir, hâlbuki Allah (cc) alışverişi helâl kıldı faizi haram, bundan böyle her kim Rabbi tarafından kendine bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse artık geçmişe ona ve hakkında hüküm Allah'a (cc) aittir, her kim de döner yeniden alırsa işte onlar ashabı nardırlar, hep orada kalacaklardır."

(Bakara, 2/276) "Allah (cc), faizi yok eder de, sadakaları artırır. Allah (cc), günahkâr kâfirlerin hiçbirini sevmez."

(Bakara, 2/278) "Ey iman edenler, Allah'tan sakının ve eğer inanmışsanız, faizden artakalanı bırakın."

(Bakara, 2/279) "Şayet böyle yapmazsanız, Allah'a (cc) ve Resülü'ne (sav) karşı savaş açtığınızı bilin. Eğer tövbe ederseniz, artık sermayeleriniz sizindir. (Böylece) Ne zulmetmiş olursunuz, ne zulme uğratılmış olursunuz."

(Al-i İmran, 3/130) "Ey iman edenler, faizi kat kat artırılmış olarak yemeyin. Ve Allah'tan (cc) sakının, umulur ki kurtulursunuz."

(Nisa, 4/161) "Ondan nehyedildikleri halde faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri nedeniyle (öyle yaptık.) Onlardan kâfir olanlara pek acıklı bir azap hazırlamışızdır."

(Rum, 30/39) "İnsanların mallarından artsın diye, verdiğiniz faiz Allah Katında artmaz. Ama Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekât ise, işte (sevaplarını ve gelirlerini) kat kat arttıranlar onlardır."

Ayetlerde faizin haram kılındığı Allah (C.C) tarafından bildirilmiştir. Ayetlerde sabittir ki zekât ve infak sosyal adaleti ve refahı artırma işlevi görürken, faiz gelirin belirli kişilerde toplanmasına bu sebeple de sosyal eşitsizliğe yol açacağı kesindir. Ayrıca faizin desteklediği ekonomilerde bireyler tasarruflarını bir girişim ya da üretim sürecine katmak suretiyle çaba

harcayarak ve topluma hizmet sunarak değerlendirmeyi değil faizi tercih edebilirler. Esasen bu ekonomiye zarar veren bir durumdur.

İslam'da çalışmaya çok büyük önem verilmektedir. Ayrıca Peygamberler incelendiğinde çok çalışkan, başarılı ve önder insanlar olup geçimlerini kendi el emekleriyle kazanma yolunu tercih ettikleri, dini otoritelerini rahat bir hayat yaşamaya vesile kılmayıp; insanların din duygularını istismar etmekten şiddetle kaçındıkları görülmektedir. Peygamberlerin özellikle bedeni çalışma faaliyetleri içinde oldukları bilinmektedir. Örneğin Hz. Musa'nın çobanlık işiyle uğraştığı Kur'an-ı Kerim'de belirtilmektedir. Kur'an ve sünnet, Müslümanlara çalışmanın esaslarını öğretmiş, dolayısıyla dünya hayatının nasıl imar edileceğinin yollarını göstermiştir (İyem vd., 2016, s. 69).

İslamiyet açısından girişimciliğin, doğruluk, dürüstlük, deneyim, kapitali artırma, yatırım, ortaklık ve insanlarla işbirliği gibi unsurlara odaklandığı görülür. Tüm bu unsurlar, işletme ve girişimciliğin başarılı olmasıyla doğrudan ilişkili olmaktadır. İslam dininin girişimciliği destekleyen bir din olduğu açıktır. İslamiyet; Müslümanları girişimci ve yenilikçi olma konusunda desteklemekte olduğuna en güzel örnek bir iş insanı olan Hz. Muhammed'in (sav) hayatıdır. İslam'da girişimcilik ve din arasında bir ayrım söz konusu değildir. Buna göre; insan, öncelikle bir Müslüman, sonra girişimci olmalıdır. Müslüman girişimci Allah'ın (cc) emir ve yasaklarını, kural ve kaidelerini tüm unsurların ve amaçların üzerinde tutmalıdır (Altuntepe, 2019, s. 113).

İslami açıdan bakıldığında girişimcinin tanımının değiştiği, ilaveten İslami özellikleri içinde barındırması gerektiği belirtilebilir.

Tablo 2. İşletme fonksiyonları açısından İslami girişimcinin özellikleri

İşletme Fonksiyonlarının İslami özelliklerine ilişkin açıklamalar	
Üretim	Ürün türleri: Üretilen ürünler "Helalen Tayyiben" helal, temiz, güvenli, faydalı ve kullanışlı, Allah'a ibadet amacıyla üretilmeli.
	Üretimde İslami ilkeleri yerine getirmek: "Helalen Tayyiben" ilkesi çerçevesinde, "Maslahat" a dayanan, "Makasidü"ş-Şeria" ile uyumlu, zorunluluk ve öncelik kavramına dayanılarak üretim yapılmalı
	Etik ilkelere uygun üretim: Sadece helal kaynaklar kullanılarak, hile, rüşvet, faiz unsurları olmadan, Helal Sertifikalı, gerekli standarda uygun üretilmesi
Pazarlama	İslam tarafından yasaklanmış hiçbir işleme katılmama: Aşırı fiyatlamadan uzak olma
	Doğru, açık ve şeffaf reklam: mağduriyet oluşturmayan, uygun fiyat, belirsizliğin olmadığı, müşterileri aldatmayan, İslam tarafından izin verilen tanıtımlara yer verme. Uygun sebepler oluştuğunda ürün iadesine izin verilmesi: Müşterinin, sonradan ortaya çıkan iade hakkının tanınması.
Finansman	Rekabet: Rekabeti ürünlerin kalitesini arttırmak, tüm ilişkilerde etik ve ahlaki kuralları temel alma.
	İslami finansmanın temel ilkelerine uymak: Finansal işlemde (Helal) özelliklere sahip olma, iş ve işlemlerin faiz, (tefecilik), gharar (belirsizlik) ve maysir (kumar) unsuru içermemesi.
İnsan Kaynakları Yönetimi	Kendi sermayesini ya da borç kullanma: Hem kişi ve hem de kurumlar için oldukça güvenilir bir yöntem olan Karz-ı Hasen'i (hayırsever kredi) uygulama.
	Zaruriyet, Hacıyye ve Tahsiniyyat esaslarına göre sadece helal amaçlı harcamalar yapma: İş gören giderleri, yönetsel giderler, zekât ve borçlar gibi mecburi giderlere öncelik vermek; çalışanlara ödül verme gibi ödemelerde bulunma, israf, ihtişam ve öğünmek için mülk edinmeden uzak durmak.
İnsan Kaynakları Yönetimi	İşçi ücret ve maaşlarının belirlenmesi: Ücretler, işçilerin becerileri, işletme kapasitesi doğrultusunda adil şekilde belirlenmeli
	İlişki: Din işgörenlerle görev ve sorumlulukların yerine getirilmesinde adaletli bir ilişki kurulmasına öncelik verilmesini ifade eder.

Kaynak: Rameli vd. (2014, ss. 56-57)

Tablo 2'de de görüldüğü gibi girişimci İslami perspektiften daha ayrıcalıklı özellikler göstermektedir. Girişimci piyasadan yüksek kârlar elde etmeyi amaçlayan, riski üstlenen kişi olmakla birlikte, birde İslami değer ve unsurlar çerçevesinde ilave özellikleri de içinde barındırmaktadır.

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim tüm zamanlara gönderilmiş, insanın sadece dini hayatını değil, tüm hayat içinde Yüce Allah ile olma, her durumda nasıl davranacağını içeren ayetlerden oluşmaktadır. Bu kapsamda ticari hayatın nasıl şekillenmesi gerektiği, girişimcinin İslami açıdan nasıl olması gerektiğini kadın ve erkek perspektifinden ayetler ve hadisler yoluyla Müslümanlara bildirmiştir. Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında çalışma, ticaret ve girişimci ile ilgili şu ayetler dikkat çekmektedir;

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

(Bakara, 2/164) “Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.”

Ayet Allah'ın birliğini, eşsiz, benzersiz ve bir tek olduğunu, sekiz ayrı kozmolojik delil ile sıralamaktadır: 1. Göklerin yaratılışı. 2. Yerin yaratılışı. 3. Gece ve gündüzün değişmesi. 4. Gemilerin denizlerde seyretmesi. 5. Yağmurun yağması ve onunla ölü haldeki toprağın canlanıp yeşermesi. 6. Yeryüzünde her çeşit canlının gelişip yayılması. 7. Rüzgârların çeşitli yönlerde doğru hareket etmesi. 8. Bulutların yer değiştirmesi. İnsan her an Allah'ın (cc) varlığını, birliğini, kudretinin yüceliğini yansıtan kanıtların içinde yer almaktadır. Tabiat bizâtihi mücizedir; fakat insan tabiatın işleyişini ve tabiat olaylarını her gün görüp durduğu için bu olaylardaki tecellilerin farkında değildir. Meselâ gökler yani gök cisimleri ve bunların sistemi başka türlü kurulsaydı, yer başka türlü yaratılsaydı orada, bildiğimiz hayat düzeni ve canlılar olmazdı. Gece ve gündüzün aynı düzen içinde durmadan değişmesi, yalnız insanlar için değil bütün canlılar ve özellikle bitkiler için pek çok yarar sağlamaktadır. Gemilerin denizlerde seyretmesi esasen nakil araçlarının ve bu araçları kullanıp yararlanmamızı sağlayan ilâhî yasaların varlığını devam ettirip hayatımızı kolaylaştırmadaki önemine örnek teşkil eder. Yağmur, dünyayı yaşanır kılan en önemli tabiat olaylarından. Rüzgârın çeşitli yönlerde doğru esmesi, keza bulutların çeşitli yönlerde hareket etmesi de meteorolojik olayların düzeninden bitkilerdeki döllenmeye ve yağışların dağılımına kadar sayılamayacak derecede geniş yarar sağlamaktadır. Allah (cc) var olduğu içindir ki tabiat vardır ve tabiattaki düzen sürmektedir. Tabiatın düzenli işleyişi Allah'ın (cc) sadece varlığını değil, onun birliğini, ortaksızlığını; bilgisinin, iradesinin ve kudretinin mükemmelliğini, sürekliliğini, eşya üzerindeki tasarruf ve tesirini de kanıtlamaktadır (kuran.diyaret.gov.tr) Ayet insana, Yüce Allah'ın yarattığı sonsuz hazinesini, doğada yarattığı mucizeleri görmesi ve bunları bulmak için çalışmasının, çaba harcamasının gerekliliğini belirtmektedir.

İnsan, Allah'ın (cc) bizzat kendisi yaratarak (Sad, 38/71), ruhundan nefhettiği (Hicr, 15/29, Sad, 38/72), maddî ve manevî organ ve cihazlarını düzgün ve dengeli bir şekilde düzenleyerek (İnfitar, 82/7), en güzel sureti verdiği (Tin, 95/4), değerli kılıp mahlûkatın pek çoğuna üstün tuttuğu (İsra, 17/70), göklerde ve yerde olan varlıkları onun için yaratarak (Bakara, 2/29), bütün bu varlıkları kendisine teshir ettiği en şerefli mahlûkudur (İsra, 17/70). Allah (cc) yeri, göğü ve ikisi arasındakileri her şeyi insana mühhasar etmiş (Lokmân, 31/20; Câsiye, 45/13) her şeyi insanlar için yaratmıştır (Bakara, 2/29) göklerde olanın insanın hizmetine sunulması, yerde olanların da insan için yaratılması, insanın yaratılışının önemli bir gayesi olduğunu gösterir (Sarı, 2011, s. 8).

وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾

(Rum, 30/23) “Geceleri uyumanız ve gündüzleri Allah’ın lütfundan istemeniz de O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır.” Ayet insanları çalışmaya teşvik ettiği gibi, iş arayışı ve iş fırsatlarını değerlendirmeyi önermektedir.

Ayet aynı zamanda; insanlara rızıklarını aramaları ve onu elde etmek için çabalamaları gerektiğini belirtmektedir. Aynı zamanda ayet gece uyumanız ve gündüz de Allah’ın lütfundan nasibinizi aramanız şeklinde de değerlendirilmektedir. Ancak her iki zamanın, gecenin de gündüzün de, her iki iş için uygun olduğu anlamına geldiği de kabul görmektedir (Altuntepe, 2019, s. 114).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوا وَلْيَكْتُبَ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمْلَئَ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَصِلَ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْمَعُوا أَنْ تُكْتَبُوا صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلٍ ذَلِكُمْ أَفْسَطَ عِنْدَ اللَّهِ وَقَوْمٌ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاصِرَةٌ تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفَعَّلُوا فإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيَعْلَمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾

(Bakara, 2/282) “Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borç verdiğiniz zaman onu yazın. Yazan her kimse, onu adaletle yazsın. Allah’ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, yazsın. Borçlu olan da yazdırsın. Rabbi olan Allah’a(cc) karşı takvalı olsun, ondan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu akli ermez, aciz veya kendi söyleyip yazdıramayacak durumda birisi ise, velisi, onu adaletli bir şekilde yazdırsın. Erkeklerinizden de iki tanık tutun. Eğer iki erkek bulunmazsa, o zaman razı olacağınız tanıklardan bir erkek ve biri şaşırdığında diğeri ona hatırlatacak iki kadın tanık tutun. Tanıklar, çağrıldıkları zaman kaçınmasınlar. Az olsun çok olsun onu vadesiyle birlikte yazmaktan üşenmeyin. Bu, Allah (cc) katında en adil, tanıklık için daha sağlam ve şüphe etmemeniz için daha uygundur. Ancak, aranızda hemen devredip durduğunuz ve peşin olarak yaptığınız ticaret başka, bunu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman tanık bulundurun. Tanık olana da yazana da zarar verilmesin. Eğer bunu yaparsanız kendinize kötülük yapmış olursunuz. Allah’a takvalı olun. Allah, size gerekli olanı öğretiyor. Ve Allah, Her Şeyi Bilendir.” Kur’an-ı Kerim’deki en uzun ayet olan (Bakara, 2/282) borçlanma ayeti olarak ticari hususta, hukuki muamelelerin, alışverişlerin, borçlanmaların düzenlenmesinin esaslarını içerir.

Sünnet-i Seniyye’de de ticaretin helal olduğuna yönelik pek çok hadis bulunmaktadır. Bunlardan biri Efendimiz’e (sav) sordular ki; “Kazancın en güzeli hangisidir? Kişinin kendi el emeğiyle ve bir de dürüst alışverişlerle kazandığıdır” buyurdular. Yani kazancın en hayırlısı insanın kendi eliyle olan kazancıdır (Tosun, 2019, s. 44).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَجِيمًا ﴿٢٩﴾

(Nisa, 4/29) “..Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, bâtil (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah (cc), sizi esirgeyecektir.” Allah (cc) iman edenlere haksız ve haram yollar olan faiz, tefecilik, hırsızlık, gasp vs.’ den kaçınıp ticareti önermektedir. Hemen arkasından kendinizi öldürmeyin; haksızlık, hukuki ve sosyal adaletsizlik peşinden gelen kargaşa ve insanın başkasına zarar vermesi, yani birinin canına kıyan kendi canını kıymış gibi düşünmelidir demektir.

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾

(Necm, 53/39) “İnsan için ancak çalıştığı vardır.” Ayetini destekleyen El-Mıkdam’ın rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Resullullah (S.A.V) şöyle buyurdu: Hiçbir kimse kendi elinin çalışmasını yemekten daha hayırlı bir yiyecek asla yememiştir. Allah’ın Resülü Davud aleyhi’s

selam da kendi elinin emeğinden yer idi. Davud peygamber aynı zamanda devlet başkanı olduğu halde, zırh yapıp satmak suretiyle geçimini temin etmesi, kendi kazancıyla yaşamının faziletine en güzel delildir. (El-Enbiya, 21/80), (Sebe, 34/11) ayetlerinde Davud (A.S) bu sanatına işaret vardır (El-Buhari, Kitabu'l Buyû: 1917).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾

(Cuma, 62/9-10) “Ey inananlar! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ı anmaya koşun; alım satımı bırakın; bilerseniz, bu sizin için daha iyidir. *Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz.*” Ayette geçen Cuma namazını ikame ettikten sonra yeryüzüne dağılın ve rızkınızı kazanmak için çalışmak Yüce Allah tarafından emredilmiştir. Burada ticari hayata bir vurgu yapılmaktadır. Ticari hayat içinde Cuma namazı vakti namazı kılmaya sonrasında ise rızkını elde etmek için ticarete geri dönmeyi emretmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِأَخِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾

(Bakara, 2/267) “Ey iman edenler! *Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarınızdan Allah (cc) yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye lâyıktır.*” Ayette kazandıklarınızın helalinden yahut iyilerinden infak edin ve burada kazandıklarınızdan murad ticarettir denmiştir (El- Buhari, Kitabu'l Buyû: 1913).

أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطِاسِ الْمُسْتَقِيمِ ﴿١٨٢﴾

(Şuarâ, 26/181-182) “*Ölçüyü tastamam yapın, (insanların hakkını) eksik verenlerden olmayın. Doğru terazi ile tartın.*” İslami ticari ahlak, ölçü ve tartıda hile yapılmamasını emreder.

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾

(Mutaffifin, 83/1) “*Ölçü ve tartıda hile yapanların vay haline.*”

Ticarete ölçü ve tartıda eksiklik yapmamak, hileye meyletmemek, alışverişi doğru ve haksızlık yapmadan gerçekleştirmek birçok ayette belirtilmiştir. Hz. Muhammed (sav) bizi aldatan bizden değildir demiş ve aldatma, yalan ve hileye meyletmemiz gerektiğini bildirmiştir. Ticari hayatın temel prensipleri bu değinilen ayet ve hadisler ise topluma bildirilmiştir. Bu çerçevede İslami açıdan girişimcinin tanımının değişmesi kaçınılmaz bir durumdur.

4.2. İslamiyet Perspektifinden Kadın Girişimciliği

İslamiyet'te, insan olmaları açısından, erkek ve kadın arasında herhangi bir ayrım söz konusu olmadığı gibi, her ikisi de eşit derecede Yüce Allah'ın (cc) emir ve yasaklarına muhataptır. Erkek olsun kadın olsun, bütün insanlar yeryüzünü imar etmek ve orada Allah'a kulluk etmekle yükümlüdürler. İslâm'da, insanlık ve Allah'a (cc) kulluk bakımından her iki cinsiyetin sorumluluğu da hak ve yükümlülükleri de eşittir. Dinimizde, erkeğe tanınan temel hak ve hürriyetler, aynı derecede kadına da tanınmıştır. *Buna göre yaşamını sürdürme, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme; kişi hürriyeti ve güvenliği; vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyeti; mülkiyet ve tasarruf hakkı; meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunmada bulunma, kanun önünde eşitlik ve adaletle muamele görme hakkı, mesken dokunulmazlığı, şeref ve onurun korunması, evlenme ve aile kurma hakkı, özel hayatın gizliliği ve dokunulmazlığı, geçim teminatı gibi temel haklar bakımından kadınla erkek arasında herhangi bir ayrım söz konusu değildir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in (sav) kadınlardan biat almasının zikredilmesi (Mümtetine, 60/13), İslâm'da kadının iradesinin bağımsızlığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu itibarla kadın olmak, hak ehliyetini ve fil ehliyetini daraltan bir sebep değildir. Kadın, mali ve ticarî alanlarda erkeklerle eşit konumda olup, kadın olması sebebiyle herhangi bir kısıtlamaya maruz değildir;*

ticaret ve borçlar hukuku alanında erkeklerin sahip oldukları bütün hak ve yetkilere sahiptir. (https://sorularlaislamiyet.com). Ayrıca İslam'da çalışma kavramı ele alınırken İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve sahih sünnetlerde çalışmanın kadın-erkek ayrımı yapılmadan tüm insanlar için bir hak olduğu ifade edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de: "Çalışma, yapma, kazanma, çaba sarf etme, didinme..." demek olan "amel, fiil, kesb, sa'y, kedh, iktisab..." gibi ifadelerde kadın erkek ayrımı yapılmaması bunun güzel bir ispatıdır (İyem vd., 2016, s.70). Bununla beraber Kur'an-ı Kerim'de insanın değerlendirilmesi açısından kadın ve erkek, dini anlamda aynı haklar ve imtiyazlara sahip olmakla beraber yaratılışındaki fizyolojik farklılıkları gereği eşitlikten söz etmek de mümkün değildir. Kadın ve erkeğin fitratına dair farklı sahip oldukları özellikleri Yüce Yaratıcı'nın farklı fiziksel, psikolojik, biyolojik üstünlüklere sahip kılması üstlendikleri sorumlulukları da değiştirmiştir.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا رَوْحَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾

(Nisa, 4/1) *Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadın meydana getiren Rabb'inize hürmetsizlikten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'ın ve akrabaların haklarına riayetsizlikten de sakının. Allah(cc) şüphesiz hepinizi görüp gözetmektedir. Ayette tek bir nefisten yaratılmak suretiyle kimsenin kimseye bir üstünlüğünün olmadığı gibi kadın ve erkek olmanın kişiye bir ayrıcalık katmadığı belirtilmektedir. Burada kadın ve erkeğin yaratana sorumlukta eşitliğine dikkat çekilmektedir.*

إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾

(Alak, 96/1) *Yaratan Rabbinin adıyla oku! Yüce Allah (Alak, 96/1) ayette kadın ve erkek ayrımı yapmaksızın emretmektedir. Buradan eğitim ve öğretim süreçlerinden kadının mahrum edilmesinin mümkün olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Resullullah (sav) dönemine bakıldığında, efendimizin gelen vahiyleri bildirmek için kadınlara özel olarak ayrıca bir gün ayırdığı da nakledilmektedir.*

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٣﴾ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ﴿٤﴾

(Leyl, 92/1-4) (1) *Yemin olsun, bürüyüp örttüğünde geceye,* (2) *aydınlandığında gündüze* (3) *erkeği ve dişiye yaratma fiiline* (4) *elbette çabalarınız farklıdır.* Leyl suresinde Yüce Allah doğru yola davet ederken kadın ve erkek ayrımı yapmadan kullarına seslenmektedir.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

(Nahl, 16/97) *Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi iş işlerse, elbet ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz.* Ayette kadın ve erkek ayrımı yapmadan Yüce Allah (cc) iyi işler yapanı ödüllendireceğini müjdelemektedir.

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴿٣٨﴾

(Müddessir, 74/38) *Her nefis kazancının karşılığında rehindir.*

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا وَسَأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾

(Nisa, 4/32) "... Erkekler kazandıklarından bir pay vardır; kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'ın(cc) lütfundan nasibinizi isteyin..." İman açısından değerlendirdiğimizde erkek de kadın da Yüce Allah'ın (C.C) yarattığı kullar ve ahiret hayatlarında kazanacakları da bu dünyada Allah'ın (cc) emir ve yasaklarına uygun hayat sürmeleri ile. Aynı zamanda ayete ticari anlamda baktığımızda erkek de kadın da kendi emeğinin karşılığını rızıkı doğrultusunda Allah'ın lütfu ile almaktadır. Ayette açıkça hem kadın için hem erkek için farklı bir durumun söz konusu olmadığı açıktır.

4.2.1. İslam Tarihinde Kadın

İslam öncesi dönemde kadını aşağı gören zihniyetin izleri doğrultusunda İslam dininde yeri varmış gibi kadının eksik akıl, hor ve aşağı görüldüğü hadislerin aktarıldığı görülmektedir. Bu aktarımlar (Bakara 2/286) “Allah hiç kimseye gücünün yetemeyeceği mahiyette şey ile mükellef tutmaz” ayeti ile ters düşer mahiyettedir. Allah’a karşı kullukta ve mükellefiyette hiçbir kadın erkekten farklı bir muameleye tabi tutulmamaktadır (Duman, 2009, s. 47). Tüm semavi dinlerde kadın incelendiğinde görülür ki, kadın İslamiyet ile beraber değer kazanmıştır. Yahudilikte ilk yaratılan Hz. Adem ve O’nun kaburgasından oluşan Hz. Havva olduğu inancı vardır. Hıristiyanlık ta Yahudilik inancı ile örtüşür ve kadın erkek için yaratılmıştır. İslamiyet ise ilk Hz. Âdem yaratılmış ve Hz. Havva ona eş olarak, “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan...” (Nisâ, 4/1) ve “Sizi bir tek candan yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini yaratan O’dur...” (A’raf, 7/189) ilk yaratılan olmasıyla Hz. Âdem’in Hz. Havva’dan üstün olduğuna dair iletilen hiçbir bilgi söz konusu değildir. Günümüz araştırmacıları bu ayetlerdeki “bir tek nefis” kavramı ile erkek kadın ayrımı söz konusu olmadan insan özelliklerini taşıyabilen bir yapının kastedildiği ifade etmişlerdir (Kaval, 2016, s. 306-310).

İslam, erkek ve kadın arasında gerçek ve tam bir eşitliği tesis eder ve Resullullah’ın (sav) şu sözünde özetlenir: “Kadınlar, erkeklerin tam kız kardeşidir”. Bu kuraldan, İslam’ın erkek ve kadın arasındaki ilişkiyi bugünün bazı feminist hareketlerinde olduğu gibi bir çatışma veya mücadele biçiminde değil, bir kardeşlik biçiminde kurduğu belirtilmelidir. Aslında, bu kardeşçe ilişki ve karşılıklı destek, hem erkekleri hem de kadınları aynı temelde güçlendirmenin ana yaklaşımıdır. Aynı zamanda Yüce Allah (cc) (Tevbe, 9/71) “Erkek ve kadın bütün müminler birbirlerinin dostları ve velileridirler. İyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirirler, namazı kırlarlar, zekâtı verirler, Allah’a ve Resulü’ne itaat ederler. İşte bunları Allah rahmetiyle bağışlayacaktır. Çünkü Allah (cc) azizdir, hakîmdir” buyurmuştur (Khan, 2008, s. 12).

Kadının çalışmasına İslam’da tartışılacak bir konu olarak bakılmaz. Zira çalışmak bir ameldir. Amel çalışmaktır ancak ibadet kapsamındadır. İnsanın yaratılış amacı ameldir ve Amel de Allah’a kulluk etmektir (Zariat Suresi, 51/57). Kadın erkek her ikisi de kuldur ve kadın ve erkeğin değeri amel ile ölçülür; bu nedenle amel, yani çalışmak değerlidir. Hangi tür işi hangi cinsin yapacağını kesin sınırları olmamakla birlikte bu durum topluma ve şartlara göre değişir niteliktedir (Demir, 2018, s. 92). İlâveten aslında amel ve fiil arasında bir ayrım söz konusudur ki; fiil yaptığımız her türlü davranışı kapsarken, Allah (cc) rızasını gözeterek daha açık bir ifadeyle Allah’ı unutmadan, O’na kulluğun bir parçası olarak yaptığımız her davranış amel kapsamındadır. Bu haliyle kadın olsun erkek olsun tüm insanlar Allah’a kul olarak gerçekleştirdikleri her fiilleri ameldir, her amel ibadettir ve bu da Allah (cc) nezdinde kıymetlidir.

Kur’ân-ı Kerim’de Yüce Allah, mü’minlerden yeryüzünü dolaşmaları ve kendilerinden öncekilerin yaşadıklarından ibret almalarını istemiştir (Âl-i İmrân 3/137; el-En’âm 6/11; Yûsuf 12/109; el-Hac 22/46; er-Rûm 30/9; elMü’min 40/21, 82). Bu ibret alma tavsiyesi ise evden çıkıp hayata karışmadan mümkün değildir. Bu ayetlerde cinsiyet ayrımı yapılmaksızın insanların akletmeleri emr olunmuştur. İster kadın olsun ister erkek Allah nezdinde emir ve yasaklardan, ibadetlerin sorumluluğundan kısaca kul olma görevinden eşit düzeyde mükellef oldukları açıktır. Bu anlamda Yüce Allah’ın Kur’ân-ı Kerim’de ayetlerde bildirdiği tüm yükümlülükler tüm insanlığa gönderilmiştir ve bu sorumlulukta akıl etmek erkeğin de kadının da kendi sorumluluğuna verilmiştir. Bu sorumluluğun yerine getirilebilmesi sürecinde kadın da hayata karışmak, sosyal hayat içinde yer almak, öğrenmek, okumak, dolaşmak vs. fiillerini yerine getirmelidir.

Ayet ve hadislerin yanı sıra İslam âlimlerinin konu ile ilgili görüşleri önem arz etmektedir. Hanefi mezhep ekolüne bağlı olarak (Önal, 2013, s. 329) Ebû Mansûr el-Mâtûrîdî’nin eseri Te’vîlâtü Ehli’s-sünne de belirtildiği üzere; (akt: Yıldız, 2019, s. 87) “Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve mü’minlerin kadınlarına söyle, vücutlarını örtecek elbiselerini giysinler. Bu, onların tanınıp incitilmemelerine daha uygundur. Şüphesiz Allah (cc) çok bağışlayıcıdır, çok

merhamet edicidir” (el-Ahzâb, 33/59) ayeti, tesettürün aslında kadınları koruyan ve yücelten bir emir olduğunu açıkça belirtmektedir. Ayrıca bu ayet, kadının sosyal hayata katılmasını yanlış olduğunu savunan anlayışın tersine kadınların ihtiyaçlarını karşılamak için topluma katılmalarında bir mahsur olmadığına dair bir delil niteliğindedir. Çünkü dışarı çıkmaları caiz olmasaydı dış örtülerini giymeleri de emredilmezdi; aksine dışarı çıkmalarının yasak olduğu belirtilirdi. Bu durum, ihtiyaçlarını karşılamak üzere kadınların sosyal hayata karışmalarının caiz olduğunu göstermektedir.

İslam âlimlerinden İbn-i Arabî, kadının yetkinliğini, ehilliğini ve erkeğe eşitliğini savunur. Varlık anlayışında kadının insana özgü kemal mertebesine ulaşabileceğini ve insan-ı kâmil olabileceğini belirtir. İbn-i Arabî’ye göre; Resullullah’ın (sav) “kadınlar erkeklerle kardeşler” diyen hadisi gereği erkeğin sahip olması caiz bütün makam, mevki, mertebe ve sıfatlara Allah’ın dilediği kadınlarda da olabilir. İbn-i Arabî’ye göre kardeşlerin muadil ve eşit olduğu tezinden hareketle kadın velayet makamlarının tamamına ehildir. Kadının aşamayacağı tavan durumundaki peygamberlik ve Risâlet makamı dışında her mertebe için erkekle eşittir. Erillik ve dişillik açısından birbirinden ayrılan erkek ve kadın insanîyet yönünden eşittir (Akman, 2017, s. 367-368). İslam âlimlerinden biri olan Suyûtî yaşadığı asrın birçok aliminden ders almış ve bu aldığı dersleri Hâtibu’l- Leyl ve Cârifu’s-Seyl, l-Mu’cemü’s-Sağîr’el-Muncem fi’l Mu’cem adlı eserlerine aktarmıştır. Hocalarının içinde *Ümmü Hânî (Meryem) bint Alî b. Abdirrahmân el-Havrânî, Fâtima bint Alî b. Ahmed el-Yesîr, Hâcer (Azîze) bint Muhammed b. Muhammed el-Kudsî gibi* birçok kadın hocası olmuştur. Suyûtî’nin ders aldığı kadın hocaların çoğu, o dönemin âlimlerinin yakın çevresinden kimselerdi; ya bir muhaddisin eşi ya kız kardeşi ya da annesi veya torunu idiler. İslâmî ilimlerin birçok alanında eseri olan Suyûtî’nin yetişmesinde, erkek âlimlerin yanı sıra kendi dönemindeki kadın muhaddislerin de katkısı olduğu dolayısıyla hadis ilimlerinin gelişmesinde ve muhaddislerin yetişmesinde kadın muhaddislerin hizmeti büyük olduğu açıktır (Aslan, 2011, s. 129-141). Buradan anlaşılmaktadır ki İslam tarihinin tüm süreçlerinde kadın önemli bir rol oynamış, sadece ekonomik hayatta, toplumsal düzende değil, İslam âlimlerinin yetişmesinde eğitim süreçlerinde, hadislerin rivayetinde etkin bir rol üstlenmişlerdir.

Kadının temel görevinin annelik ve eşlik olması konusundaki tartışmalar genelde, bu görevlerin kadının çalışmasına engel olup olmayacağı yönünde yer almaktadır. Kadının sadece evde çocukların bakımı ve evle ilgilenmesi gerektiği, tek görevinin ev ve çocuklar olduğunu savunanlar kadar, kadının evini ve çocuklarına olan sorumluluğunu aksatmamak kaydıyla çalışabileceğini söyleyenler de mevcuttur. Bunun yanında ev ve çocukların bakımının sadece kadının görevlerinden sayılamayacağını savunan görüşler de mevcuttur. Kadının erkeklerle karışık ortamlarda çalışıp çalışamayacağı ise tartışılan bir meseledir. Bu ortamın kadının çalışmasına engel olmadığını savunanlar olduğu gibi, kadın ve erkeğin aynı ortamda hiçbir şekilde çalışamayacağını, kadınların bazı şartlara dikkat ederek fitratlarına uyan her işte çalışabileceğini ifade edenler de vardır. Ayrıca kadının çalışmasıyla ilgili olarak tesettüründen taviz veremeyeceği, fitratına uygun, ağır olmayan, meşru işlerde çalışabileceğiyle ilgili tartışmalar da yer almaktadır (Çelik, 2017, s. 78).

4.2.2. Asr-ı Saadet Döneminde Kadın

Resullullah (sav) zamanında bazı kadınların ticaretle uğraştıkları, Efendimiz’in (sav) bunlara hiçbir zaman olumsuz yaklaşmadığı görülür. Asr-ı Saadet’te ticaret ile uğraşan meşhur Kayle Ümmü Beni Enmar adındaki kadın sahabe anlatıyor: "Bir umre sırasında Merve’de Resullullah’ın yanına geldim ve O’na: Ey Allah’ın (cc) Resülü ben alışveriş yapan bir kadını. Bir şey satın almak istediğimde, istediğimden az bir fiyat veriyorum. Daha sonra istediğime (normal fiyatına) yükseltiyorum. Bir şey satmak istediğim zamanda istediğimden (malın normal fiyatından) fazla fiyat istiyorum. Daha sonra istediğim fiyata (normal değerine) düşürüyorum, dedim. Bunun üzerine Resullullah (sav) şöyle buyurdu: Ey Kayle! Böyle yapma, bir şey satın almak istediğinde, istediğini (malın normal fiyatını) ver. Ya alırsın veya alamazsın. Bir şey satmak istediğin zaman da normal fiyatını iste. Ya satarsın veya satamazsın, dedi" Dikkat edilecek

olursa Resulullah (sav), Kayletü'l Enmari'ye sen kadınsın, ticaretle uğraşamazsın, demediği gibi, O'nu ticareti nasıl yapması gerektiğiyle ilgili bilgilendirmiştir (Toksarı, 1993, s. 76).

Resullullah (sav)'in ilk eşi Hz. Hatice'nin ticaretle uğraştığı ve Mekke'nin en zengin tacirlerinden biri olduğu bilinmektedir. Mekke'de ticaret amacıyla dışarı gönderilen kervanlarda malları olan başka kadınların da bulunduğu anlaşılmaktadır. Asr-ı Saadet devrinde kadınların, çalışma hayatında, özellikle özel beceri gerektiren el işlerinde de faal olarak çalıştıkları görülmektedir. Resullullah'ın (sav) eşlerinden olan Zeynep bint Cash'ın deri işlemesi yanında yine Esmâ bint Umeys'in de aynı beceriye sahip olduğu kaydedilmektedir. Kadınların, hayvanların derilerini işledikleri ve bunlardan elbise, ayakkabı, mest, üzerinde oturmak için sergi, yatak, minder ve yastık yüzü, sıvı veya katı yiyecekleri koruyan kaplar, su kırbaşı gibi eşyalar yaptığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Ümmü Seleme, Esmâ bint Umeys'in Efendimiz'e (sav) "Hindistan ve Yemen'den getirilen bitkiler ve zeytinyağı ile bir ilaç" yaptığı bilinmekte, özellikle Esmâ bint Umeys'in iyi bir doktor olduğu belirtilmektedir (sorularlaislamiyet.com).

Kadının çalışmasını olumlu değerlendiren araştırmacılar, (Ahzab, 33/21) ayete dikkat çekerek, Kur'an-ı Kerim'in Hz. Muhammed'i (sav) Müslümanlar için hayat unsurları bakımından en güzel örnek olduğunu vurgulamaktadır. Hz. Muhammed'in (sav) bu örnekliğinin sadece ibadetini kapsamamakta, yanı sıra günlük yaşamı, sosyal hayatı, evlilik ve aile içi iş bölümü, çalışma hayatı gibi hayata dair tüm unsurları kapsadığını ifade etmektedirler. Hz. Muhammed'in (sav) eşi Hz. Zeynep bu kapsamda örnek gösterilir. Hz. Zeynep dericilik işi ile uğraşan sanatkâr bir kadındır. Deriden ürettiklerini satmakta, hatta bu işler için bir odayı kendi çalışma atölyesi haline getirmiştir. "İslamiyet, kadını çalışmaya mecbur etmez ama illa da çalışmayacaksın demez. Kocasının onayı ve İslami açıdan şartların uygun olması durumunda kadının çalışmasında hiçbir engel yoktur" (Demir, 2018, s. 91).

4.2.3. Eski Türklerde Kadın

Eski Türklerde kadına bakış diğer toplumlara göre oldukça farklıdır. Türk kavimlerinde kadınların hepsi özgür olmakla birlikte aynı zamanda önemli hak ve yetkilere de sahiplerdi (Varinli ve Akgül, 2017). Büyük Selçuklu Devleti'nin veziri ve Siyâsetnâme adlı kitabın yazarı olan Fars devlet adamı ve siyaset bilimcisi Nizâmülmülk, bu konuda şunları söyler: "*Türkistan Hakanları devlet işlerinde hatunlarla müşavere eder ve onların fikirlerini üstün tutarlardı. Türkmen Padişahları (yani Selçuklular) da onlar gibi hatunlara büyük bir mevki verirler.*" Karahanlılar'da ve Selçuklular'da Terken unvanını taşıyan hükümdar zevceleri sadece hükümdarlara ve siyâsi hadiselerle tesir etmekle kalmıyor; bizzat idare ve siyaset içinde mühim roller oynuyorlardı. Nitekim Terkenlerin kendilerine ait yurtluk vilâyetleri, bunları idareye memur divan teşkilatları, askerleri ve kendi hazinelerine akan mühim gelirleri vardı. Onlar bu kuvvetleri sayesinde yalnız siyâsi değil, bazen askerî müdahaleleri ile de etki ediyor ve hatta büyük meseleler çıkarıyorlardı. Türk kültüründeki bu özgün kadın telakkisi, İslâm'ın kabulünden sonra kendini daha ziyade tasavvuf hareketi içinde göstermiştir. Türkmenlerden oluşan Bektâşi tarikatında da bu durumun yansıması görülmüştür. Bektâşi geleneğinde tarikatın kadın mensuplarına "bacı" denir ve Bektâşiler "bacı" dediği yol kardeşini Hakk'a hizmette kendinden aşağı ve hor görmez (Çubukçu, 2015).

Tarihsel süreçte İslam dininde kadının birçok oluşumun içinde olduğu, önemli roller üstlendiği ve teşkilatlandıkları da görülmektedir. Literatürde 13. Yüzyılda kadınların ekonomik hayatta varlığını kanıtlayan bir teşkilatlanma olan Bâciyân-ı Rûm karşımıza çıkmaktadır. Hacı Bektaş- i Veli'nin manevî desteğiyle kurulmuş Sufi Türkmen kadınlardan oluşan bu grup Anadolu'nun İslamlaşmasında ve Türkleşmesinde büyük bir rol oynamıştır. XV. yüzyıl Osmanlı Tarihçisi Aşıkpaşazâde (ö. 1481/886) "Tevârih-i Âl-i Osmân" isimli eserinde XIII. yüzyılda Anadolu'da muhacirlerin oluşturduğu zümreleri dört gruba ayırmıştır: Gâziyân-ı Rûm, Ahîyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm ve Bâciyân-ı Rûm. Bu zümreler içinde, Gaziler, savaççı sınıfı; Ahîler, zanaatkâr sınıfı; Abdallar, dervişleri; Bacılar da kadınlar zümresini temsil etmektedirler. Tarihte Mevleviler ile Bacılar arasında bir bağ olduğu hatta Mevlana'nın kızı Melike hatunun da bu gruba

katıldığı rivayet edilmiştir (Çubukçu, 2015). Bu oluşum Konya'nın ilk kadın girişimci grubu olarak Bacıyan-ı Meram ismini XIII. yüzyılda, Bacıyân-ı Rûm'dan almış ve kooperatif şu anda tamamı kadın olan 600'den fazla üye ile faaliyetlerine devam etmektedir (Topaloğlu ve Topaloğlu, 2017, s. 214). Kayseri'de kurulan Bacıyân-ı Rum'un, Moğol istilasının ardından Anadolu'nun pek çok yerine dağıldığı kayıtlarda yer alır. Gittikleri bölgelerde sanat faaliyetleri yerine getirmekle beraber girişimcilik unsuru olan üretim faaliyeti yerine getirerek ekonomik hayata katılım gerçekleştirmişlerdir. Bu kadınlara yeni iş sahaları oluşturmanın yanı sıra, girişimci kadınların önünü açan bir misyon üstlenmişlerdir. Bu görev aynı zamanda, halı ve kilim dokumacılığı başta olmak üzere Anadolu Selçuklu dönemine ait el sanatlarının günümüze kadar geliştirilerek ulaştırılmasına da önemli bir katkı sağlamıştır (Sırım, 2015). İlâveten tarikatlarda kadının yeri ve konumu incelendiğinde, özellikle Bektaşilikte kadının çok önemli fonksiyonuna sahip olduğu söylenebilir. Bektaşi tarikatında tarikatın ikinci piri sayılan Balım Sultan (ö.1517) başta olmak üzere Fatma Bacı (Kadıncık Ana) Amine Hatun en tanınmış kimselerdir. Keza Uşşakilik, Cerrahilik, Melameti ve Mevlevilik tarikatında da kadınların aktif olarak tarikat ve tekke hayatına katıldıklarını söylemek mümkündür (Yılmaz, 2012).

Ayrıca arşivlerden kadınların vakıf hizmetlerinde aktif rol aldıkları görülmektedir. Osmanlı döneminde sadece Üsküp şehir merkezinde kadınların kurdukları vakıf sayısı ondan fazladır. Kadınlar, sadece vakıf kurmakla kalmamışlar, aynı zamanda birçok vakfın mütevellî heyetlerinde görev alarak vakıfların idaresinde de söz sahibi olmuşlardır (Yıldız, 2019: 90). Bunun yanında tarihte Teali-i Nisvan Cemiyeti (1324/1908), İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi (1324/1908), Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi (1324/1908), Osmanlı Cemiyeti Hayriye-i Nisvaniye (1325/1909), Mamulât-ı Dâhiliye İstihlâki Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi (1325/1909), Esirgeme Derneği (1325/1909), Teali-i Vatan-ı Osmani Hanımlar Cemiyeti (1326/1910), Donanma Muavene-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Şubesi (1328/1912) gibi birçok kadın teşkilatlanması oluşturulduğu görülmektedir (Şenel, 2018).

Sonuç ve Öneriler

Girişimci riski üstlenen, üretim faktörlerini bir araya getiren ve kazanç elde etmeyi amaçlayarak mal ve hizmet üretimini üstlenen kişidir. Klasik girişimci tanımı cesaretli, risk alabilen, yenilikçi, proaktif, beşeri ilişkileri iyi, pazar koşullarını değerlendirebilen, öngörülü bir yapı sergilerken, İslami perspektiften dürüstlük, ahlaklı olma, İslami finansman, faizsiz alışveriş, ölçü ve tartıda hilesiz olma gibi kural ve kaideler ile hareket etmeyi ilke olarak benimseyen bir yapıdadır.

Kültürün en önemli unsurlarından biri olan din olgusu açısından İslamiyet kişileri sadece manevî açıdan yönlendirme değil, hayata dair her alanda, her konuda kural, kaide ve öğretileri ayet ve hadisler yoluyla ileten bir dindir. İslam dini bir Müslüman'a sadece manevî alanlarda yönlendirme yapmaz. Bunun yanında kişisel ilişkiler, evlilik, boşanma, toplumsal düzen, sosyalleşme, giyim, yaşam, ticaret vs. yani hayata dair her türlü alanda kural ve kaideler Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de ayetler ile bildirilmektedir. Tüm bu unsurların detayları ise özellikle Hz. Muhammed (sav) hayatı ile Sünnet-i Seniyye ve ayrıntılarıyla hadisler vasıtasıyla tüm Müslümanlara iletilmektedir.

Girişimcilik açısından baktığımızda İslam dini ticari faaliyetleri de düzenleyen birçok ayet ve hadis ile girişimcileri yönlendirmektedir. Bu kapsamda Müslüman bir girişimcinin ticari faaliyetleri çerçevesinde İslami kural ve kaidelere dikkat etmesi önem taşımaktadır. İslamiyet özellikle kişilere girişimciliği teşvik etmekte hatta Hz. Muhammed (sav) "Rızkın onda dokuzu ticarettedir" dediği rivayet edilmiştir.

İslamiyet'te kadına hususi olarak önem ve ehemmiyet gösterilmiştir. Bunu net olarak ortaya koyabilmek için Kur'an-ı Kerim'in indiği toplumun yapısını iyi irdelemek gerekir. İslam öncesi dönemlerde kız çocuklarından utanma, değersiz görülme, kadın ve anne olarak kıymetsiz bir varlık olarak davranılma söz konusuysen İslam dini ile beraber kıymet görmüştür. (Ahkaf 46/15) annelere verilen önemi vurgularken, "cennet annelerin ayakları altındadır" ,"Sizin en

hayırlınız kadınlarına iyi davranandır” gibi birçok hadis dikkat çekmekte ve kadına verilen önem göze çarpmaktadır.

Girişim kurma açısından kadın İslam dini açısından bir erkekten farklı görülmemiştir. Ekonomik bağımsızlık, mülkiyet edinme konusunda erkek bir girişimci ile ayrı tutulmamıştır. Kadın, İslam dinine göre girişimci olarak hangi faaliyet alanında çalışacağı ya da yapacağı meslek açısından erkek ile eşit hak ve yükümlülüklerle sahiptir. Fakat kadının çalışma hayatında yer almasının İslamiyet açıdan sınırları bir takım kurallarla bağlıdır. Bu sınırlandırmanın temelinde İslam dininin ev geçimi sorumluluğunu erkeğe vermesinden dolayı olduğu kabul gören bir görüştür. İslam dini evin geçim sorumluluğunda erkeği yükümlü kılmakla beraber kadının çalışmasına engel herhangi ifade de söz konusu değildir. Bu sınırlandırmalar;

- Kadın girişimcinin faaliyet göstereceği alan yasaklanmış bir nitelik taşımamalıdır.
- Kadın öncelikle görevi çocuklarının bakımı, eğitimi ve evidir.
- Kimi meslek grubu kadının fitri yapısına daha uygundur. Bu çerçevede kadının yapısı doğrultusunda ve kendi yetenek, becerilerine göre bir işe yönelmesi gerekir.
- Kadın giyimi tesettür kurallarına uygun ve asli görevi olan Allah’a (cc) kulluk etmesini, İslami yükümlülüklerini yerine getirmesine sorun oluşturacak bir iş faaliyeti oluşturmamalıdır.

Tüm bu analizler göstermiştir ki İslamiyet kadına ayrı bir önem vermiş, yaratılış olarak erkek ve kadın arasında bir ayırım gözetmeksizin, kadını korumaya yönelik kural ve kaidelerle bunu desteklemiştir. İslam dini her alanda olduğu gibi kadın ve erkeğin çalışması, eğitimi, giyimi gibi birçok yaşam alanında düzenleme getirmiştir. Girişimcilik ve ticaret bu alanlardan biridir.

Sonuç olarak; toplumun yarısını oluşturan kadın nüfusunun girişimcilik alanında teşvik edilmesi önemlidir. İslami açıdan bakıldığında kadının girişimci olmasında herhangi bir sakınca olmaması yanında, İslami kural ve kaidelere uygun davranmak koşulu ile İslam dini tarafından da desteklenmektedir.

Kaynakça

- Abood, N., Aboyasın, N., A. & Ajloni, M., I., (2014), “Impact of the entrepreneurial attributes on business performance in a sample of Jordanian institutions”, *International Journal of Professional Management*, 9 (1), 1-18.
- Ağaoğlu, R. A. Hadisler ışığında kadınların istihdamı meselesi. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 459-473.
- Akman, M. (2017). *İbn-i Arabi*, İstanbul: Ekin Yayıncılık.
- Aksay, B., (2019). "Türkiye’de kadın girişimciliğinin son 10 yılı: alanyazın taraması ve öneriler", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 35-51.
- Alp, G.T. ve Aksoy, B. (2019), Kadın girişimciliği ve sosyal sermaye: nitel bir araştırma, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 128-148.
- Altuntepe, N. (2019), İslam ekonomisinde kadın girişimciliğinin yeri ve önemi: teorik bir yaklaşım, *Sakarya İktisat Dergisi*, 8 (2), 100-130.
- Ar, A. A., ve Ar, K. (2016), *Türk girişimcilik ekosisteminde kültürün kadın girişimciliğine etkileri-nitel bir araştırma*, 7 th International Congress on Entrepreneurship (ICE 2016) Proceedings, 12-14 May 2016, Bishkek, Kyrgyzstan, 266-288.

- Asbah, K.M.A. & Heilbrunn, S. (2011), Patterns of entrepreneurship of Arab women in Israel, *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 5 (3), 184-198, DOI 10.1108/17506201111156661.
- Aslan, R. (2011). Suyûfi'nin hadis ilmindeki kadın hocaları, *Marife*, (Kış 2011), 127-143
- Azmi, I.A.G. (2014), The implementation of Islamic business practices of women traders: A study in an Islamic state in a developing country, *GJAT*, 4(2)| 18, www.gjat.my.
- Bakara suresi <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/171/164-ayet-tefsiri>, (Erişim tarihi: 09.02.2021).
- Çelik, A.B. (2017), Dini süreli yayınlarda kadın konusundaki tartışmalara din eğitimi perspektifinden bir bakış: Altınoluk-Şebnem dergisi örneği, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 73 – 110.
- Çubukçu, H. (2015). Bâciyân-ı Rûm ve Anadolu tasavvufundaki yeri. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (5), 217-231.
- Dastourian, B., Kesim, H.K., Amiri, N.S. & Moradi, S. (2017), Women entrepreneurship: effect of social Capital, *Innovation And Market Knowledge*, AD-minister N°. 30 january-june 2017, 115 – 130, ISSN 1692-0279.
- Davis K, M., (2013), “Entrepreneurship: an Islamic perspective”, *Int. J. Entrepreneurship and Small Business*, 20 (1), 63-69.
- Demir, Z. (2018). Kadının ücret karşılığı çalışması konusunda Din İşleri Yüksek Kurulu'na gelen sorular. *Dini Araştırmalar*, 21(54), (15-12-2018)), 81-106.
- Duman, M. Z. (2009). İslam'da insan erkek veya kadından önce gelir, *Eskiyeşi*, (12), 31-53.
- El- Buhari, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi* (Çev: M.Sofuoğlu, 1987, Ötüken Neşriyat, İstanbul).
- Er, B. ve Mutlu, M.(2017), İslam ve girişimcilik: girişimci adayları üzerine bir araştırma, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies*, 4 (12), 33-50.
- Eren, İ. (2012) Girişimcilik ve din: temel kaynakları çerçevesinde İslam'ın girişimciliğe bakışına yönelik bir değerlendirme, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* 7 (1), 49-68.
- Fidan, Y. ve Yıldırım, C. (2018), Mevlana ve girişimcilik kültürüne etkileri, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (3), 2039-2048.
- Göküş, M., Özdemiray, S.M., ve Göksel, Z.S. (2013), Bölgesel kalkınmada kadın girişimciliğinin önemi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29.
- Grine, F., Farez, D. & Meguellati, A. (2015). Islamic spirituality and entrepreneurship: A case study of women entrepreneurs in Malaysia, *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 41-56.
- İyem, C., Yalçın, T., ve Çalışkan, A. (2016). İslam'da kadın emeği ve istihdamı, *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi*, 1, 15-23, DOI: 25.1234/0123456789.
- Kaval, M. (2016), İlahi dinlerde kadının kıymet problemi, *Akademik Bakış Dergisi*, 55.
- Khan, M., Z., (2008), *Woman in Islam*, Islam International Publications Limited.

- Kılınç S., ve Yener S. (2019), Din ve girişimcilik. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(3), 508-521.
- Kokiloo, M.R. & Kesharwani, S. (2019), Women entrepreneurship research: an exploratory study of the emerging evidence with special reference to India, *Global Journal Of Enterprise Information System*, 11, (2), Doi: 10.18311/Gjeis/2019.
- Krasavac, B.C., Karamata, E. & Djordjevic, V.(2019), Innovative potential of environmentally motivated female entrepreneurship for sustainable development in the republic of Serbia, *Economics Of Agriculture*, 66 (3), 721-735.
- Küçük, O. (2007), *Girişimcilik ve küçük işletme yönetimi*, Seçkin yayın, Ankara.
- Laudano, M.C., Zollo, L., Ciappei, C. & Zampi, V. (2018), Entrepreneurial universities and women entrepreneurship: a cross-cultural study, *Management Decision*, 57(9), 2541-2554, DOI 10.1108/MD-04-2018-0391.
- Longaria,C. (2018), Women entrepreneurship in developing, developed and transitional economies – differences and similarities, *Journal of Women's Entrepreneurship and Education*, 3 (4), 73-82. DOI: 10.28934/jwee18.34.
- McIntosh, J.C. & Islam, S. (2010), Beyond the veil: the influence of Islam on female entrepreneurship in a conservative Muslim context, *International Management Review* 6 (1).
- Önal, R. (2013). Mâtürîdî'nin hayatı, eserleri ve kelam ilmindeki yeri, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 8 (3).
- Önce, A. G., Marangoz, M., & Erboy, N. (2014). Ekonomik büyüme ve kalkınmada girişimciliğin rolü ve önemi. In *International Conference On Eurasian Economies* (pp. 1-11).
- Öztürk, S. (2018), Türkiye'de kadın girişimciliğinin iktisadi ve kültürel normlar çerçevesinde değerlendirilmesi, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 13 (1), 1-11.
- Pinkovetskaia, I. S., Kryukova, L. I., Arbeláez Campillo, D. F. & Rojas-Bahamon, M. J. (2019). Female entrepreneurship: types of economic activity. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(2), 253-265. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i2.2153.
- Pocol, C.B. & Moldovan-Teselios, C. (2014), Women entrepreneurship in Romania: A regional evaluation, *Bulletin UASVM Horticulture* 71(2).
- Przybyszewska, A. (2014), The cultural determinants of women's entrepreneurship in Islam – an outline, *Research Papers of Wrocław University Of Economics* Nr 351, DOI: 10.15611/Pn.2014.351.18.
- Rameli, M.F, Aziz, M.R., Wahab, K. & Amin, S.M. (2014). The characteristics of Muslimpreneurs from the view of Muslim scholars and academician, *International Journal of Teaching and Education*, 2(2), 47-59.
- Sarfaraz, L., Faghih, N. & Majd, A.A.(2014), The relationship between women entrepreneurship and gender equality, Sarfaraz Et Al. *Journal Of Global Entrepreneurship Research* 2014, 2(6), 2-11, http://www.Journal-Jger.Com/Content/2/1/6.
- Sarı, M. (2011). *Kur'an ışığında insanın yaratılış gayesi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- Şenel, Ş. (2018). Osmanlı modernleşmesinde" kadın". *Electronic Turkish Studies*, 13(26).
- Singh, R. (2012), A critical study of the entrepreneurship development process among women, *Journal of Business Diversity*, 12(1).
- Sırım, V. (2015). Osmanlı kadınının ekonomik hayata etkin katılımı: Baciyân-ı rûm örneği. *Hak İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi*, 4(8), 118-125.
- Tlaiss, H.A. & McAdam, M. (2020), Unexpected lives: the intersection of Islam and Arab women's entrepreneurship, *Journal of Business Ethics* <https://doi.org/10.1007/s10551-020-04437-0>.
- Tlaiss, H.A. (2014), Women's entrepreneurship, barriers and culture: insights from the United Arab Emirates, *The Journal of Entrepreneurship* 23(2), 289–320, DOI: 10.1177/0971355714535307.
- Tlaiss, H.A. (2015), How Islamic business ethics impact women entrepreneurs: insights from four Arab Middle Eastern Countries, *J Bus Ethics* (2015) 129, 859–877, DOI 10.1007/s10551-014-2138-3.
- Toksarı, A. (1993), Hz. Peygamber devrinde kadın, *Diyanet İlmi Dergisi*, 29 (4).
- Topaloğlu, E. Ö., ve Topaloğlu, M. (2017). Türkiye’de kadın girişimci kooperatifleri: Bacıyan-I Meram örneği, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52 Özel sayı.
- Tosun, N. (2019), *Fıkıh ticaret hukuku*, Safa Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Sorularla İslamiyet, *Asrı saadette çalışma ve ticaret hayatında kadınların rolü* <https://sorularlaislamiyet.com/asr-i-saadette-calisma-ve-ticaret-hayatinda-kadinlarin-rolu-hakkinda-bilgi-verir-misiniz> , (Erişim tarihi: 22.02.2021).
- Sorularla İslamiyet, *Dinen kadının çalışmasında bir sakınca var mıdır?* <https://sorularlaislamiyet.com/dinen-kadinin-calismasinda-bir-sakinca-var-midir-kadin-erkeklerin-icinde-yanyana-basi-acik-calismasi>, (Erişim tarihi: 07.02.2021).
- Varinli, İ. ve Akgül, D. (2012). *Günümüzde uygulanan kadınlara yönelik istihdam projeleri ve Bacıyan-ı rumlarda kadın*, II. Uluslar Arası Ahilik Sempozyumu, 19-20 Eylül 2012, 75-86.
- Yıldız, İ. (2019) Kur'an ve sünnete göre sosyal hayatta kadın erkek ilişkisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (Aralık 2019), 83-109.
- Yılmaz, Ö. (2012). Hıristiyan mistik ve İslam tasavvuf geleneğinde kadın imgesi ve evlilik konusuna kısa bir bakış, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 49-65.
- Yurtseven, H.R. (2007), *Girişimcilik küçük bir işletme kurmak ve yönetmek*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Zeb, A. (2018), Determinants of successful women entrepreneurship in Pakistan, *Abasyn Journal of Social Sciences*, 11 (1).

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı: %100